

A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása

Az elmúlt évben a Vasvári Pál Társaság¹ Füzetei 3. köteteként többszerzős monográfia jelent meg a munkácsi görög katolikus egyházmegye lelkészségeinek 1806. évi összeírásáról. A mai hajdúdorogi, eperjesi s részben a máramarosi és a nagyváradai görög katolikus püspökséget is felölelő egyházmegye történetéről 1910-ben jelent meg utóljára történeti munka Hodinka Antaltól. 1806-ban zárult le a 13 északkelet-magyarországi vármegyére [Abaúj, Borsod, Gömör, Bereg, Máramaros, Sáros, Szabolcs (a Hajdú kerülettel), Szatmár, Szepes, Torna, Ugocsa, Ung, Zemplén] kiterjedő egyházmegye parókiáinak Mária Terézia, majd II. József által is szorgalmazott szabályozása. A parókiarendezést megelőzően a püspökség 60 esperességében 724 anyaegyházában és 1660 leányegyházában, tehát 2384 településen összeírták a görög katolikus népességet.²

Az összeírás elsőrendű forrás az egyházmegye lelkészségeinek XIX. század eleji helyzetét illetően, s mint ilyen, a görög katolikus népességre vonatkozó legértékesebb történeti-statisztikai konszkripciók közé tartozik. Az összeírásból pontos képet nyerhetünk a görög katolikus papság, az anyaegyházak és filiák számáról, arról, milyen más vallású népességgel éltek egy és azonos településen, milyen és mennyi volt a tiszta görög katolikus és vegyes házasságok száma és aránya. A hatalmas kiterjedésű görög katolikus diecezia ma négy országban (Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Szovjetunió) található helységeinek községsoros összeírását a történeti demográfia, az egyház- és művelődéstörténet kutatóin kívül haszonnal forgathatják a hely- és parókiatörténet szakemberei, valamint nyelvészek,

¹A Vasvári Pál Társaság eddigi kiadványai: *Vasvári Pál: Bús napok – történelmi elbeszélések*. Tiszavasvári, 1989. Összeállította, az előszót, a bevezető tanulmányokat írta és a kötetet jegyzetekkel ellátta: *dr. Cselényi István Gábor*. – A Vasvári Pál Társaság Füzetei: *Bene János – Takács Péter: Források Vasvári Pál életéhez*. Tiszavasvári, 1989. – Emlékkülés Vasvári Pál halálának 140. évfordulóján. Tiszavasvári, 1989. Szerk.: *Takács Péter*. – A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. Nyíregyháza, 1990. Szerk.: *Udvari István*. – Mária Terézia-féle úrbérendezés szlovák nyelvű dokumentumai. (A szépeességi ruszin falvak népelete Mária Terézia korában). Nyíregyháza, 1991. Szerk.: *Udvari István*.

²Az összeírásban szerepel a parókus neve, az adott település görög katolikus népességének száma, társadalmi rétegződése (jobbágy, zsellér, alszellér), a tiszta és vegyes görög katolikus házasságok száma, a prédikáció nyelve (ruszin, román, magyar, szlovák stb.) van-e görög katolikus népiskola, folyik-e a katekizáció, s még néhány további információ. Becességét növeli, hogy a vizsgált területről nem őrződtek meg a II. József kori népszámlálás községsoros adatai Abaújból, Bereg-Ugocsából, Ung vármegyéből, adatai részben összevethetők az 1804–1805-ös országos összeírással, mely a görög katolikus adatokat nem különíti el. A községsoros adatok elé bőségesen hivatkozott bevezető tanulmány készült, mely az összeírást tágabb összefüggésbe helyezi. Külön fejezetek szólnak az egyházmegye ekkor csaknem 65%-át alkotó ruszinokról. A monográfia bemutatása az összeírást elrendelő püspöknek, a magyarországi felvilágosodás figyelemre méltó alakjának, Bacsinzky Andrásnak élete és tevékenysége, valamint cirill betűs püspöki körleveleinek elemzése. (Bacsinzky András püspök a papságról, az iskolákról, püspöksége ruszin néperől, a papnevelésről stb.) A munkában leírásra kerül Bacsinzky püspök nemes címere. A monográfia név- és helymutatóval került az olvasó elé, s egy térképekből, grafikonokból, diagramokból álló blokk teszi szemléletesebbé. A térképek többek között feltüntetik a munkácsi egyházmegye anya- és leányegyházait, az azokban használatos nyelvet illetve nyelveket. Az összeírást kiadásra előkészítette *Bendász István* és *Udvari István*.

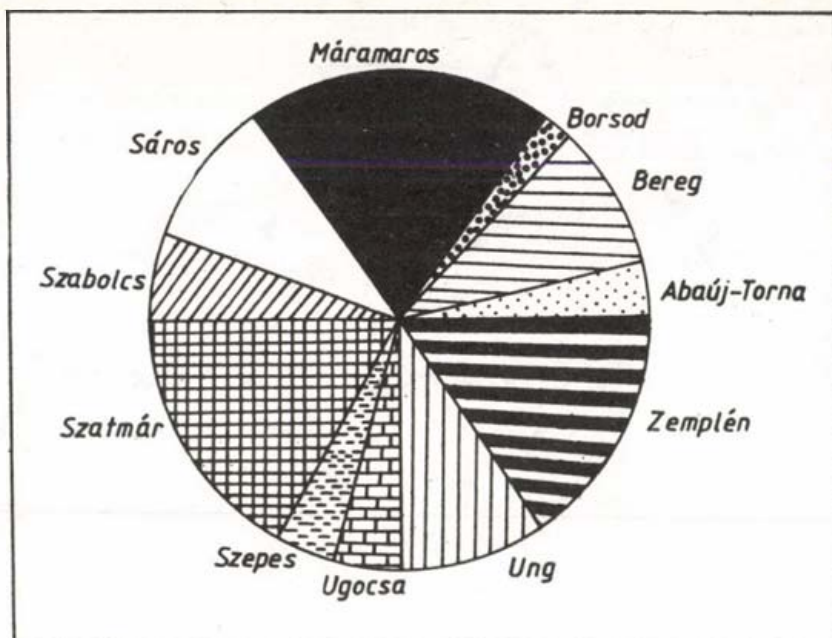
A munkácsi püspökség joghatósága alá tartozó vármegyék 1806-ban

néprajzosok és iskolatörténészek is. Megbízható képet kapunk belőle a görög katolikus népesség körében lejátszódó ismert és a tudományos körökben sok vitát kiváltott etnokulturális, akkulturációs folyamatok értékeléséhez. A nemzetiségi kérdés kielevezése előtt készült összeírás minden addiginál gazdagabb és árnyaltabb információkkal szolgál a görög katolikus népesség körében használatos nyelvről, illetveelvekről. Nemcsak ruszin és román nyelvet beszélő és értő közösségekről tudósít, hanem magyar és szlovák nyelvűekről, valamint a két- és többnyelvűekről is. Nyilvánvalóvá válik belőle, hogy a munkácsi püspökség keretei között élő népességet ebben a korban semmiképpen sem lehet azonosítani a ruszinok számával.

Az összeírás hasznosítható a történeti statisztika, a történeti demográfia kutatói számára. Becsességét ebben az összefüggésben növeli, hogy adatai több szempontból összevethetők az 1804. évi országos népösszeírás eredményeivel, melyek Magyarország nemtelen népességére vonatkoznak.

A papok, a parókiák és filiák, valamint a szerzetesek száma

Összeírásunk szerint 1806-ban a munkácsi egyházmegyében a 724 anyaegyházban és 1660 filiában összesen 541 963 hívő élt. A parókusok száma: 705. Egyházas, templommal bíró fiókegyházak száma: 293. Az egyházas filiák – Sáros (66), Bereg (61) és Zemplén (51) – vármegyékre koncentrálnak. Ezek a püspökség története korábbi szakaszában önálló parókiák voltak vagy lehettek. A világi hatóságok igényeinek megfelelően a parókiarendezés során az anyaegyházak és a parókusok száma fokozatosan csökkent. 1806-ban egy anyaegyházra átlagosan 2,29 fiókegyház és 749 hívő esett. A vármegyék között mindkét tekintetben jelentős eltérések figyelhetők meg. Abauj és Borsod vármegyékben tízen felül volt az egy parókiára jutó fiókegyházak száma, Szatmár vármegyében az egyet sem érte el. Borsod és Szepes vármegyékben az egy parókiára jutó hívek száma meghaladta az ezret, Beregben, Zemplénben pedig még a 700-at sem érte el. Az egyházmegye legnagyobb lélekszámú települése Hajdúdorog volt, ahol 4198 hívő élt. Ungváron ekkor 2372, Munkácson 959, Beregszászban 195, Eperjesen 293, Nyíregyházán 762, Nagykárolyban 1564, Szatmárnémetiben 1607, Sátoraljaújhelyen 1396 görög katolikust írtak össze. A 705

A munkácsi püspökség híveinek aránya vármegyénként, 1806.

lelkész többsége parókusként, kisebb hányada káplánként tevékenykedett. A bazilita monostorok környékén megfigyelhető, hogy némely közeli parókiát szerzetesek adminisztrálták. A munkácsi egyházmegye területén 1806-ban hét bazilita monostor működött. Összeírásuk csupán az Ung megyei kisbereznai monostor szerzeteseit tünteti fel név szerint, a Zemplén megyei krasznobrodi monostor lakóinak pedig csupán létszámát adja meg. A baziliták magyarországi rendtartományában 1806-ban a hét monostornak 86 lakója volt (páterek, fráterek, teológushallgatók, novíciusok). Összeírásunk évében a rend magyaror-

A munkácsi görög katolikus püspökséghez tartozó települések

Vármegye	Települések száma 1804	Görög katolikus lakta helységek száma 1806	Össznépesség 1804 (Nemtelenek)	Görög katolikus népesség aránya %	Megyei családnagyság/fő 1804	Görög katolikus családnagyság 1806
Abaúj	274	227	127 402	13,41	4,90	4,4
Torna	43	20	18 723		5,40	4,4
Bereg	267	244	79 217	63,61	5,30	4,9
Borsod	191	121	125 141	8,02	4,80	5,6
Máramaros	141	..	99 682	..	4,80	5,8
Sáros	392	331	150 833	33,74	5,80	5,0
Szabolcs	168	148	142 709	20,80	4,90	6,0
Hajdú kerület						
Szatmár	274	237	166 389	54,21	4,33	5,1
Szepes	245	102	115 538	16,53	4,90	5,3
Ugocsa	69	68	32 627	71,39	4,80	5,2
Ung	209	205	76 702	64,23	5,30	5,0
Zemplén	463	460	222 889	40,08	5,30	4,9

szági tartományának főnöke (protoigumen) és egyben a munkácsi házfőnök (igumen) *Basilovits Joannicius*, máriapócsi házfőnök: *Kasper Ambrosius*, krasznobrodi házfőnök: *Danielovits Innocentius*, a kisbereznai monostor igumenje: *Andrejkovits Manasses*, miszticei igumen: *Koleszar Abraamius*, a bukóci igumen: *Kotrady Irinarchus* és végül a bixádi monostor házfőnöke: *Laukay Benjamin*.

Bacsinszky András 1805. május 25-én kiadott körlevelében szól az ungvári, nagyszombati, egri és pesti szemináriumokban tanulmányokat folytató kispapokról, akiknek számát 120-ban határozta meg. Pontosan ismerjük tehát az egyházi értelmiség számát. E rétegből került ki a ruszin népi, nemzeti újjászületési mozgalom vezetése. Tehát: a lelkészek száma 1806-ban: 705, a szerzetesek száma 1806-ban: 86, a tanítók száma 1806-ban: 100, a kispapok száma 1806-ban: 120. Összesen: 1011 fő.

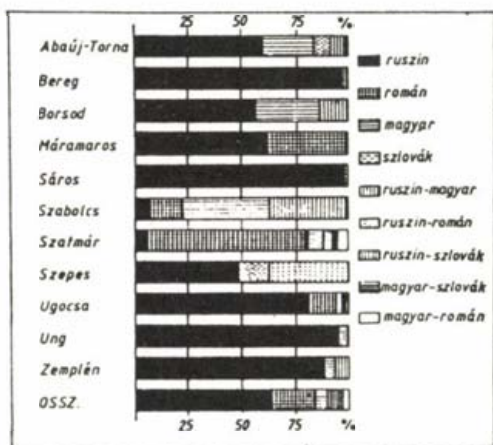
A görög katolikusok társadalmi rétegződése

Az 1806-os összeírás felhasználható a társadalom- és a gazdaságtörténetben is. A görög katolikus lakosság túlnyomó többsége faluban, kisebb hányada mezővárosban, elenyésző része pedig szabad királyi városban élt. A kevés kivételtől eltekintve, úrbéres közösségekbe tagolódva folytatták mindennapi életüket, s majdnem kizárólag földműveléssel foglalkoztak vagy ez volt gazdálkodásuk fő eleme, s ezt egészítette ki az állattenyésztés, fuvarozás, pástorkodás, szén- és mészégetés, favágás stb. A szepesi görög katolikus községek lakói számára változatos és jól fizetett munkaalkalmat nyújtottak az ottani hámorok, a vas- és rézbányák, valamint a szénégető helyek. Elmondható tehát, hogy szinte mindannyian földesúri függésben éltek mind igazgatási, mind igazságszolgáltatási szempontból. Hétköznapijaikról hiteles képet nyerhetünk a Mária Terézia-féle úrbérrendezés paraszti bevallásai-ból.

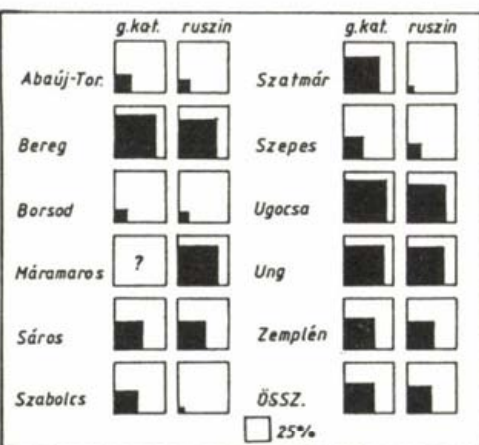
A parókus évi jövedelmének megállapítását alapján véve tehát adekvátan segítették az összeírás jobbágy, házas zsellér és házatlan zsellér szociális kategóriái. Bacsinszky püspök rendelete szerint ezek eltérő szolgáltatásokkal (párbérrrel) tartoztak papjaiknak. Mindemellett nem fogadhatjuk el kritika nélkül forrásunknak az úrbéres népeiségre vonatkozó adatait. Olyan településekről is jelez úrbéres lakosságot, ahol úrbéresek nem éltek. Ezek az adatok csupán arra utalnak, hogy például a hajdúvárosok s a nemesi falvak lakói tehetőségüktől függően a jobbágy, zsellér vagy házatlan zsellér kategóriáknak megfelelően tartoznak megadni egyházi járandóságaikat.

Összeírásunk szerint a görög katolikus úrbéres népeiség 66,0%-át telkes jobbágyok, 22,2%-át házas zsellérek és 11,9%-át a házatlan zsellérek alkották.

A görög katolikus hívek aránya vármegyénként a prédikáció nyelve szerint, 1806.

A görög katolikusok és a ruszinok aránya a vármegyék összes lakosságához, 1806.

Etnikai, nyelvi viszonyok a munkácsi egyházmegyében

A vizsgált 1806-os összeírás éppen azáltal értékesebb egyéb XVIII. század végi XIX. század eleji összeírásoknál, hogy minden egyes helységben rámutat, milyen nyelven történt a prédikáció, ami egészen kivételes esetektől eltekintve népnyelven történt. Így árnyalt képet kapunk az egyházmegyében uralkodó népi, nyelvi viszonyokról.

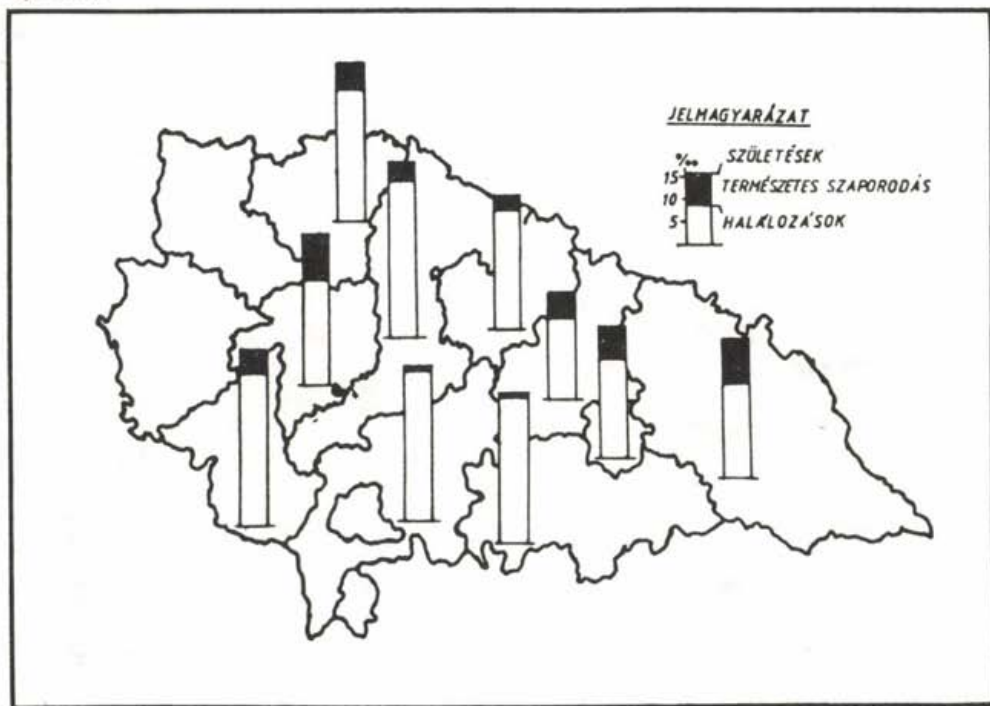
Az egyházmegye többségét *ruszin* (kárpatukrán) hívek alkották: számuk 345 786 fő, ami a püspökség híveinek 63,8%-át jelentette. A ruszinok egyetlen vármegyében sem alkották a görög katolikus népesség 100%-át, legmagasabb volt az arányuk Sáros megyében: 98,7%, Beregben: 96,8%, Ungban: 95,15, Ugocsában: 91,0%. Két vármegyében a görög katolikus hívek 10%-át sem érte el arányuk, egyben pedig alig haladta meg a 10%-ot. Szatmár: 5,6%, Szabolcs: 7,5%, Borsod: 13,1%.

Jelentős volt a *román* népesség száma: 113 255, ami a munkácsi püspökség híveinek 20,9%-a. Román nyelvű prédikációt hallgató hívek négy vármegyében éltek. A legszámosabban Szatmárban, a vármegyebeli görög katolikusok 74,6%-a, Máramarosban 35,7%-a, a történeti Szabolcs megyében 15,5%-a, Ugocsában 13,4%-a.

A görög katolikusok összességéhez viszonyítva magas volt a *magyar* hívek száma is. 33 785 fő, a populáció 6,23%-a. Magyar hívek hét vármegyében éltek: Szabolcs (a vármegyebeli görög katolikus hívek számához viszonyítva): 40,1%, Borsod: 31,1%, Abaúj: 24,3%, Szatmár: 8,6%, Zemplén 5,8%, Ugocsa: 3,5%, Ung: 0,5%. A görög katolikusok 100%-a magyar volt a hegyaljai esperességben, míg a dorogi, a kállói, a nyíri és a szántói esperességben arányuk meghaladta az 50%-ot.

Az összeírás szlovák nyelvű hívekről is tudósít, számuk: 5416, a populáció 0,94%-a. Szlovák nyelvű hívek négy vármegyében éltek: Abaúj-Torna (a vármegyebeli görög katolikus hívek számához képest): 8,2%, Sáros: 9,0%, Szepes: 14,5%, Zemplén: 0,3%. Kivétel nélkül szlovák nyelvűek voltak a Gömör megyei parókiák és filiák, viszonylag nagy volt arányuk az alsó-szepesi esperesi kerületben: 28,2%, valamint a kassai kerületben: 20,3%.

A görög katolikus népesség természetes szaporodása, 1806. (A diagrammákat Bottlik Zsolt rajzolta.)

A munkácsi egyházmegye kebelében nem elhanyagolható számban éltek kétnyelvű hívek, akik a prédikácót két nyelven hallgatták. Számuk 42 888, a populáció 7,91%-a. A bilingvisek között legszámosabban a ruszin–magyar kétnyelvűek voltak, akik a kétnyelvűek 53,7%-át, az egyházmegye híveinek pedig 5,4%-át alkották. Ruszin–magyar kétnyelvű görög katolikusok kilenc vármegyében éltek: Abaúj, Bereg, Borsod, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung, Zemplén. Ruszin–szlovák kétnyelvűek száma: 8257, a görög katolikus hívek 1,5%-a. Ezek egy esperesi kerületben az alsószepesiben éltek, az utóbbiban a hívek 71,8%-át alkotva. Összeírásunk Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyék területéről regisztrál ruszin–román bilingvis híveket, akiknek lélekszáma: 4615, a populáció 0,85%-a. A konszkripció 6113 magyar–román kétnyelvű hívőről ad hírt, ami a populáció 1,12%-a. A magyar–román bilingvis hívek Szatmár és Máramaros megyékben koncentrázódtak: a felsőbányai esperesség híveinek 16,1%-át, a nagybányainak 17,6%-át, a nagykarolyinak 14,4%-át, a szigetinek pedig 11,2%-át tették ki. Forrásunk a csereháti esperesség területéről 195 magyar–szlovák kétnyelvű hívőt is kimutat, a három szatmári esperességből pedig ruszin–magyar–román nyelvű közösségekről tudósít, melyeknek lélekszáma 1100 volt.

A nyelvi-etnikai viszonyok milyenségét, stabilizálódását vagy változását, egyéb tényezők mellett, nem elhanyagolható mértékben befolyásolja a házasságok „tisztá” vagy vegyes jellege. A görög katolikus népesség jelentős hányada vegyes vallású, illetve vegyes, két- vagy többnyelvű falvakban, mezővárosokban élt. Ezekben az akkulturációs folyamatok észrevehetően hatottak. E kérdéskörben nem kívánunk elmélyedni, csupán jelezzük, hogy a görög katolikus ruszin népesség között végbemenő etnokulturális, akkulturációs folyamatokat jól szemléltetik Abaúj és Borsod vármegyék adatai. Abaúj vármegyében a tiszta görög katolikus házasságok aránya csupán 65% volt, ezen belül a kassai esperesi kerületben ez az arány még az 50%-ot sem érte el, Borsod vármegyében: 78,5% volt a tiszta görög katolikus házasságok aránya. Viszonylag alacsony volt még a tiszta görög katolikus házasságok aránya az eperjesi esperesi kerületben: 56,0%, a homonnai esperesi kerületben: 73,2%, a nagymihályi kerületben: 73,2% – tehát ott, ahol a ruszin népesség nyelvi térvesztése figyelhető meg a római katolikus vagy evangélikus vallású szlovákság javára.

A görög katolikus iskolaügy

Az összeírás nem nyújt képet a görög katolikus iskolaügy minden szintjéről. Nem tudósít az ungvári papneveldeiről, az ungvári tanítóképzőről, a monostori iskolákról. Megbízhatóan tájékoztat viszont a munkácsi egyházmegye népiskoláinak számáról, helyéről. Más forrásokkal összehangban összeírásunkból is a görög katolikus iskolaügy fejletlensége tárul elénk. Az összeírók mindössze 95 nép-, nemzeti vagy anyanyelvi iskolát regisztráltak. A forrásban helyenként triviálisnak jelzett iskolatípus is anyanyelvi, népiskolát jelent. Így csak minden 7., 8. anyaegyházban volt anyanyelvi iskola. Egyáltalán nem találunk görög katolikus népiskolát Abaúj, Sáros, Ugocsa vármegyékben. Szepes vármegye felsőszepesi kerületének viszont mindegyikében volt népiskola, amit a Mária Terézia korabeli paraszti bevallások is megerősítenek. A fejlett szepességi iskolai viszonyokkal, továbbá felsőbb iskolai központok Lőcse, Kassa, Bártfa stb. közelségével, s nem utolsósorban az igen kedvező pénzkereseti lehetőségekkel is összefügg, hogy a szepességi görög katolikusok létszámukhoz viszonyítva sok vezető egyházi személyiséget adtak a munkácsi egyházmegyének. A XVIII. században három püspök, több bazilika házfőnök, máramarosszigeti vikárius került ki köriükből. Visszatérünk a népiskolákhoz, illetve a népiskolai tanítókhöz, akiknek legfőbb feladata e korban is elsősorban az egyházi tevékenységek végzése volt, ezek sorába tartozott a katekizálás is. Ez utóbbit tehát e falvak többségében olyan kántor végezte, aki nem tanított. A katekizálást *Olsavszky M.*, *Bradács J.* és *Bacsinszky A.* püspökök rendszeresen szorgalmazták és ellenőrizték. Összeírásunk 793 helységből jelzi, hogy ott katekizálás folyik. A statisztika szerint több görög katolikusok lakta településen folyt katekizáció, mint amennyi anyaegyház volt az egyházmegyében. Valószínűbb képet alakíthattunk ki erről a kérdéstről, ha tekintetbe vesszük, hogy a konszkripció a bukóci, bikalyi, homonnai, izai, sztropkói és zanasztázi keretektől egyáltalán nem jelez katekizációt, (amit elég nehéz elképzelni), míg több esperesi kerületben a fiókegyházakból is hitoktatásra utal. Jelentős számú filiában hiányoztak a görög katolikus felekezeti oktatás feltételei, s nem folyt katekizáció sem. E tényezők szintén a nyelvváltás, a valláscsere, a rítusváltás, az akkulturáció irányába hatottak.

Ruszinok (kárpatukránok) a XVIII–XIX. század fordulóján

Láttuk, hogy a munkácsi püspökség népi-nyelvi szempontból vegyes volt. A hívek többségét a ruszinok alkották. Indokolt tehát, hogy róluk külön is szóljunk.

A megvizsgált XVIII. században egyébként a Magyar Királyság területén élt ruszin népesség önmaga megnevezésére a rusznák, ruszin etnonimot használta és használja részben ma is. Tekintsük át összeírásunk alapján, hogyan alakult a ruszin népesség aránya az egyes vármegyék összlakosságához képest.

A munkácsi püspökségben élő görög katolikusok és ruszinok száma és aránya

Vármegye	Össz- népesség 1804 (Nemtelenek)	Görög katolikusok száma 1806	Görög katolikusok vármegyebeli aránya %	Ruszinok száma 1806	Ruszinok vármegye- beli aránya %
Abaúj-Torna	145 125	19 602	13,4	11 874	9,2
Bereg	79 217	50 388	63,6	48 753	61,5
Borsod	125 141	10 035	8,0	5 605	4,5
Máramaros	99 682	106 924		66 455	
Sáros	150 833	50 898	33,7	50 211	33,3
Szabolcs, Hajdú	142 709	29 682	20,8	2 233	1,6
Szatmár	166 389	90 196	54,2	5 054	3,8
Szepes	115 538	22 336	16,5	10 835	9,4
Ugocsa	32 627	23 291	71,4	18 870	57,8
Ung	76 702	49 266	64,2	46 872	61,1
Zemplén	222 889	89 345	40,0	79 024	35,5
Összesen:	1 356 852	435 039	32,0	345 786	25,5

Milyen képet rajzol körleveleiben Bacsinszky András püspök (1732–1809) a ruszin népről?

A ruszin nép rendkívül szegény, elesett, a kicsik és a nagyok egyaránt tudatlanok, műveletlenek, sok közöttük a szabados gondolkodású. Túlnyomó többségük földműves, pásztor, feltűnően kevés az iparos ember. Éppen ezért a püspök elrendeli, hogy a parókusok kötelesek a tanítást telre koncentrálni, mert olyankor a pásztorok gyerekei is otthon tartózkodnak. Előkelőbb iparosszakmában, mint festő, faszobrász, képiró, könyvkötő, aranyműves stb. pedig egyáltalán nem lehet ruszint találni. Hiányoznak a kereskedés területéről is. Még a templomi edényeket, ruhákat, kegszereket is jórészt galíciai eredetű zsidó kereskedők árulják nekik. Bacsinszky az egyházmegye fiataljainak ajánlja, hogy azok, akik okosak, értelmesek, de a papi pálya iránt nem éreznek elhivatást, menjenek iparospályára. Egyébként sem lehet minden ifjúból pap – jegyzi meg. Kéri a parókusokat, hogy gyerekeik és az egyházmegye közös érdeke okán minél több ifjút irányítsanak iparospályára. Mivel az idegen mesterek igen nagy pénzekhez jutnak a munkácsi egyházmegyében végzett munkáik után, a ruszin ifjak körében különösen dicsérendő és hasznos dolog a festő-, fafaragó-, szobrász-, könyvkötő-, aranyművesszakmák meghonosítása, ezért elrendeli, hogy a parókusok maguk vagy híveik gyerekeit irányítsák e szakmákra, foglalkozásokra. Büntetés terhe alatt megtiltja, hogy az ide-oda vándorló galíciai zsidóktól a parókiák templomi edényeket, ruhákat stb. vásároljanak. A körlevelekből is kiderül, ruszinok jelentős számban élnek más nyelvű és vallású nép között. Sajnálattal jelzi, hogy a vegyes etnikumú és vallású közösségekben élő ruszinok – papjaik közömbössége miatt – általában igen gyakran vallást vagy ritust váltanak, majd elhagyják nyelvüket is.

Bacsinszky András hajdúdorogi parókus, később munkácsi püspök pecsétcímere (rajzolta Páll István)

Bacsinszky András püspök a görög katolikus papságról

Bacsinszky a papságot tekinti a munkácsi egyházmegye jobb sorsra érdemes népe – a ruszinok – természetes, hivatott vezetőjének és képviselőjének. A papsággal szemben azonban nem elfogult. Dörögdelmes hangnemben tárja fel, hogy a klérus egy része tudatlan, műveletlen, feshetett életű, pénzéhes, részeges, fegyelmezetlen, lelkiismeretlen, hivatalában rest és hanyag. Sok pap nem vagy alig tanítja meg fiainak „az ősi ruszin tudományt és vallást”. Felfigyel a nép és a papság között egyre növekvő távolságra, arra, hogy a lelkeszi hivatást a parókusok igen gyakran csak pénzkereseti forrásnak tekintik. Bacsinszky figyelmezteti a klérust, hogy a század harmadik harmadában anyagi ereje, erkölcsi tekintélye, képzettsége jelentősen nőtt, de nemcsak saját lehetőségei és iparkodása folytán, s ez mindannyiójukat kötelezi. *Bacsinszky világosan látja és láttatja, hogy a nagyvonalú uralkodói politika nélkül nem történhetett volna meg a rutén klérus jogi, gazdasági emancipációja.* Történelmileg nem konkretizál, viszont egyértelműen jelenik meg nála, hogy egy korábban elnyomott vallási-nemzeti kisebbség vezető rétege emancipálódott. Mária Terézia halála alkalmából kiadott körlevelében pontosan kifejeződik ez. „Szeretett uralkodónőnk túlvilágra szenderülésével nehéz és keserű bánat nehezedett az egész országra, de különösképpen a munkácsi egyházmegye népére. Ha a püspökséget nézzük a káptalannal, a papi szemináriummal, annak professzoraival, az ungvári székesegyházzal, a munkácsi püspöki rezidenciával, továbbá a máramarosi, szatmári helynökségeket, a bécsi, budai papnövédeket, az újonnan alapított egyházak mennyiségét, s az utóbb épült, felújított, kicsinosított és feldíszített templomok számát, s mindazt, amit ezen felül Mária Teréziától nyertünk, amit igazából reményleni sem mertünk, beláthatjuk, hogy jótéteményei irányunkban olyan áldások voltak, hogy másletbe szenderülésével nem egyszerűen tisztelt és szeretett uralkodónőnk, de igazi anyánkat veszítettük el, aki életének legvégén is szerfölkött kegyesnek és bőkezűnek mutatkozott népünk nyomorával és elesettségével szemben...”

Bacsinszky népe felemelkedésének, identitástudata megőrzésének, a vallási, kulturális s nyelvi asszimilálódástól való megmenekülése fő zálogát az anyanyelvi katekizálásban, iskoláztatásban, a vallás-erkölcsi nevelés erősítésében és elmélyítésében látja. Erre vonatkozóan a *körlevelekből egy szabályszerű program olvasható ki. A program kulcsszavai: papság, nép, egyház, gyermekek, ifjúság.* A körlevelekből kitűnik, hogy Bacsinszky az egyházon belül érvényre akarta juttatni a felvilágosodás ésszerűsítő irányzatait, s ezt összekapcsolta az anyanyelvűség elvével. Így a püspök a ruszin felvilágosodás talán leghatásosabb képviselőjének tekinthető.

Bacsinszky törekvései kapcsán is beigazolódnak látjuk azt a tételt, mely szerint a felvilágosodást saját dialektikája előbb-utóbb nemzetivé teszi. A püspök Herder nyomán hirdette: a nemzet, nemzetiség alapja a nyelv. Az a nemzet, amelynek nyelve elpusztul, annak eltűnik dicsősége, emlékezete, kollektivitása, majd nemzetisége, és kitörlik az önálló nemzetek sorából. A nemzet legerősebb szövetsége a nyelv. A felvilágosodás eszméi bonyolult áttételeken keresztül a ruszin felső klérus körébe is eljutottak. Az 1790-es évektől Bacsinszky András püspök a felvilágosult színezetű gondolatokat a ruszin népi-nemzeti identitás, az anyanyelv megőrzése és továbbfejlesztése szolgálatába igyekezett állítani. Az egyház és a vallás rendelkezésére álló eszközeivel lassítani igyekezett a jelentős számú ruszin szórványpopuláció körében végbemenő akkulturációs folyamatokat is. Népe felemelkedésének és identitástudata megőrzésének kulcsát az anyanyelvi vallás-erkölcsi nevelés elmélyítésében, továbbá abban látta, hogy a ruszin népnek – amit azonosított a munkácsi püspökség híveivel – ruszin anyanyelven iskolázott papjai legyenek, s a nép anyanyelven jusson hozzá az iskolában szerzett ismeretekhez. Kortársaihoz hasonlóan a ruszin anyanyelvet Bacsinszky is azonosította a görög katolikus egyház liturgikus nyelvével, az egyházi szláv nyelvvel. Abból kiindulva, hogy a ruszin társadalomban az egyszerű nép mintája a pap, a rurális papság anyagi, morális és intellektuális fejlődésének megkülönböztetett figyelmet szentelt.

Bacsinszky András munkácsi püspök felvilágosult szellemű körlevelei, döntései, intézkedései mögött azonban nem önálló felvilágosult koncepciót látok, hanem a felvilágosodott abszolutista törvények, rendeletek (többször megkésétt) átültetését, adaptálását a helyi viszonyok közé. A felvilágosodott abszolutizmus új szempontokat vitt a lakosság nyilvántartásába, ahol addig az egyházak játszottak csak szerepet. Ezek az újabb állami szempontok aztán megjelentek az egyházi összeírásokban is. Ennek eredményeként 1806-ban a munkácsi egyházmegye vezetése tisztába jött teherbíró képességével és lehetőségeivel, híveinek számával, társadalmi, kor, nem és nyelv szerinti megoszlásával, egyúttal egy értékes, tartalmas, községsoros forrást hagyva hátra a régió helytörténeti kutatóinak.

Koi